

Кафедра всесвітньої історії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара: минуле і сьогодення

Архирейський Д. В., Венгер А. Г., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті висвітлено історію кафедри всесвітньої (загальної) історії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Встановлено, що створена вона була в 1918 р. одночасно з відкриттям Катеринославського університету. З'ясовано, що на початку свого існування кафедра була представлена не чисельною групою науковців, фахівців зі всесвітньої історії, вихованців дореволюційної системи підготовки професійних істориків. На прикладі досліджуваної кафедри розкрито механізми підпорядкування радянської гуманітаристики пануючій марксистській ідеології. Це досяглося шляхом репресій проти науково-педагогічних працівників, насамперед із дореволюційним стажем, заміною їх на партійних призначенців, послаблення наукової складової за рахунок посилення навчальної, залучення вишівських викладачів до лекторсько-пропагандистської роботи. Кафедра кілька разів із різноманітних причин припиняла своє існування, але невідмінно відроджувалася, що пояснювалося перманентною потребою міста і регіону у професійних істориках. З'ясовано, що з кінця 1960-х рр. кафедра загальної історії почала комплектуватися випускниками рідного факультету. Саме з цього часу зросла вага її наукової діяльності, насамперед через орієнтацію її тодішніх керівників на історичну германістику. Для акумуляції дослідницьких зусиль у відповідному напрямку на кафедрі було розпочато періодичний випуск збірки наукових праць «Вопросы германской истории», а пізніше створено Інститут українсько-німецьких досліджень. Трансформація вітчизняної історичної науки, викликана розпадом СРСР та оголошенням незалежної України, мотивувало викладачів і науковців кафедри до пошуку та розробки нових теоретичних підходів до вивчення всесвітньої історії та викладання відповідних дисциплін, зміни магістральних тем дослідження (переважно вивчення проблем німецько-менонітських колоністів на теренах Російської імперії й України зокрема) тощо. Важливим завданням, яке колектив кафедри ставив перед собою, було збереження її унікальності й неповторності. На сучасному, не менш простому, етапі кафедра всесвітньої історії намагається залишатися універсальним структурним підрозділом Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Ключові слова: історичний факультет; наука; історія; німецькі студії; вища освіта; Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Department of World History of Oles Honchar Dnipro National University: past and present

Arkhireyskiy D. V., Venher A. G., Oles Honchar Dnipro National University

This article reveals problems of development of the department of the world history of the Oles Honchar Dnipro National University during last 100 years. The department began to form in 1918 when Katerinoslav university was opened. The world history researchers V. Evstafiev and M. Brechkevich became it's first university lecturers, they formed potential basics of the research directions. During the fight with reactionary representatives in science and high school they were criticized and fired. The new generation of the department's lecturers mostly consisted of youth, who had got education during revolutionary and after-revolutionary times. Teaching work became their main assignment, they were active participants in the struggle against "sabotage" on the historical front, reviewed the world history textbooks. Also they were monitoring implementation of the marxism methodology in the world history teaching. During the repressions which started in 1930th some of lecturers were fired and the departments's head was arrested and then shot away. The historical department was liquidated in the second part of 1930th. At the ending of 1930th historical education at the university was resumed, respectively the department began it's work again. The young lecturers, post-graduate students from Kyiv, Odesa, Kharkiv were hired. During nazi occupation the work was interrupted. The work resumption was in 1944, the department was headed by N. Ladizjenska who occupied this position before the occupation. Post-war years of the department's work are characterized as high level of scientific activity, defense of masters' thesis by the young lecturers, writing a number of scientific articles dealing the world history issues, which have never been published and now are kept in manuscripts. There was a World History museum at the department in

1940–1950th, founded by the head J. Rubin. At the beginning of 1950th the historical department was closed. The new stage of it's work was related to 1967 when the department and the historical faculty was resumed. In 1970–1980th under the direction of department head the main scientific direction historical germanistics was based. Due to it's work the department begun to publish the yearly scientific magazine «The German history issues». The department's lecturers also worked through the problems of late Roman, American, English history. In 1990–2000th due to prof. S. Plohiy and S. Bobyleva the department became an acknowledged research center of the German diasporas in the Russian empire and Ukraine. The institute of Ukrainian-German historical relations was found at the department. The high scientific potential of the department's lecturers was repeatedly confirmed by presentations on the conferences, published articles and monographs. Nowadays the department members are working through a number of important issues from German diasporas history, Bulgarian, Russian studies.

Keywords: *the historical department; science; history; German studies; higher education; Oles Honchar Dnipro National University*

Кафедра всемирной истории Днепропетровского национального университета имени Олесея Гончара: прошлое и настоящее

Архирейский Д. В., Венгер Д. В., Днепропетровский национальный университет имени Олесея Гончара

В статье отражена история кафедры всемирной (общей) истории Днепропетровского национального университета имени Олесея Гончара. Установлено, что создана она была в 1918 г., одновременно с открытием Екатеринославского университета. Установлено, что в начале своего существования кафедра была представлена немногочисленной группой ученых, специалистов по всемирной истории, воспитанников дореволюционной системы подготовки профессиональных историков. На примере исследуемой кафедры раскрыты механизмы подчинения советской гуманитаристике господствующей марксистской идеологии. Это достигалось путем репрессий против научно-педагогических работников, прежде всего с дореволюционным стажем, заменой их на партийных назначенцев, ослабления научной составляющей за счет усиления учебной, привлечения вузовских преподавателей к лекторской-пропагандистской работы. Кафедра несколько раз по различным причинам прекращала свое существование, но непременно возрождалась, что объяснялось перманентной потребностью города и региона в профессиональных историках. Установлено, что с конца 1960-х гг. кафедра всеобщей истории начала комплектоваться выпускниками родного факультета. Именно с этого времени вырос вес ее научной деятельности, прежде всего из-за ориентации ее тогдашних руководителей на историческую германистику. Для аккумуляции исследовательских усилий в нужном направлении на кафедре был начат периодический выпуск сборника научных трудов «Вопросы германской истории», а позже создан Институт украинско-германских исследований. Трансформация отечественной исторической науки, вызванная распадом СССР и объявлением независимой Украины, мотивировало преподавателей и ученых кафедры к поиску и разработке новых теоретических подходов к изучению всемирной истории и преподавания соответствующих дисциплин, изменению магистральных тем исследования (преимущественно изучению проблем немецко-менонитских колонистов на территории Российской империи и Украины в частности) и др. Важной задачей, которую коллектив кафедры ставил перед собой, было сохранение ее уникальности и неповторимости. На современном, не менее сложном, этапе кафедра всемирной истории пытается оставаться универсальным структурным подразделением Днепропетровского национального университета имени Олесея Гончара.

Ключевые слова: *исторический факультет; наука; история; немецкие студии; высшее образование; Днепропетровский национальный университет имени Олесея Гончара*

У кафедрі всесвітньої історії (ДНУ імені Олеся Гончара) є цікаве минуле, яким варто пишатися, є активне, повне успіхів, викликів та сподівань сьогодення, але головне, вона має неабияке майбутнє. Саме їй випала честь принести знання про світ в Україну і представити Україну світові. Навряд якась інша місія може бути настільки цікавою та інтелектуально захопливою.

Сергій Плохій

професор департаменту історії, директор Українського наукового інституту Гарвардського університету

Постановка проблеми.

У 2018 р. колектив кафедри всесвітньої історії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара святкуватиме подвійний ювілей – сторіччя університету та сторіччя початку діяльності кафедри, що забезпечувала викладання та наукове дослідження проблем всесвітньої історії, і генетичним продовженням якої стала сучасна кафедра всесвітньої історії. Історія будь-якої кафедри – це не просто механічна сукупність навчальних занять, практик, різноманітних засідань, конференцій тощо. Історія кафедри – це, насамперед, сума історій конкретних людей, які працювали і продовжують працювати в її складі, забезпечуючи спадкоємність поколінь вчених і педагогів, наукових та навчальних традицій. Основою діяльності кафедри, таким чином, є співпраця між собою багатьох людей. Щоб історія кафедри не здавалася пафосним панегіриком та сприймалася більш-менш об'єктивно, необхідно, напевно, показати різноманітні аспекти діяльності її членів (наукові, освітні, громадсько-культурні тощо), дійсний характер взаємовідносин у колективі, рівень здобутків та досягнень, а також відобразити враження про неї колег по ремеслу та студентів.

Аналіз досліджень і публікацій.

Ідея написати, хоча б оглядово, історію кафедри всесвітньої історії, зі слів професора Л. В. Скрипникової [31], з'явилася ще на початку 1970-х рр., але в силу різних причин задумане довго не втілювалося у життя. Перший такий нарис з'явився лише у ювілейному для кафедри 2007 р., коли відзначали сорокаріччя відновлення роботи кафедри після деякої перерви. Цей нарис у вигляді вступної статті було вміщено до «Бібліографії праць викладачів кафедри всесвітньої історії», підготовленої до ювілею [2]. Біографії ж окремих науково-педагогічних праців-

ників кафедри висвітлювались у дослідженнях А. Венгера, В. Бекетової [1; 4; 5; 6] та В. Іваненка [8]. Отож із жалем можна констатувати відсутність цільної і фундаментальної історії кафедри всесвітньої історії, що і мотивує взятися за заповнення цієї історіографічної лакуни.

Мета даної статті – висвітлити основні моменти створення та функціонування кафедри всесвітньої (загальної) історії у стінах Дніпровського національного університету. Проаналізувати наукові напрямки, що з'являлися та зникли протягом останніх ста років. Простежити біографії найпомітніших представників колективу та професійні й особистісні відносини у середовищі істориків.

Виклад основного матеріалу.

Свій початок сучасна кафедра всесвітньої історії веде з 1918 р. – року створення у Катеринославі класичного університету та відкриття при ньому історико-філологічного факультету, у складі якого діяла кафедра загальної та російської історії. Першим її завідувачем був професор М. К. Любавський. На 1919 р. вже зустрічаємо інформацію про існування окремої кафедри загальної історії, у складі якої працював лише один викладач, випускник Київського університету св. Володимира, учень професора П. М. Ардашева В. М. Євстафієв. У 1913–1916 рр. В. М. Євстафієв був штатним стипендіатом при кафедрі загальної історії Київського університету і готувався до отримання професорського звання. В Катеринославі він читав усі курси по кафедрі загальної історії.

У 1923 р. кафедра поповнилась відомим славістом професором М. В. Бречкевичем, який до 1922 р. працював у Казанському університеті. Навчальні дисципліни між викладачами були розділені таким чином: В. М. Євстафієв читав «Історію античності», «Нову історію»; проф.

М. В. Бречкевич викладав «Сучасний імперіалізм», «Первісну культуру», «Історію середніх віків», «Загальну історію», «Слов'янське мовознавство», окрім того, проводив семінари підвищеного типу для аспірантів [4, с. 92, 93].

Наукова робота членів кафедри загальної історії розгорталась і за її межами, адже після ліквідації університетів та створення інститутів народної освіти (далі – ІНО)¹ навчальне навантаження викладачів значно підвищили, а наукову складову ліквідували. У зв'язку з цим було прийнято рішення створити науково-дослідні кафедри (далі – НДК), які мали стати центрами організації та координації наукових досліджень.

У Катеринославському інституті народної освіти, зокрема, в 1921 р. було створено науково-дослідну кафедру українознавства на чолі з професором Д. І. Яворницьким. При кафедрі діяло декілька секцій українознавчого спрямування. Професор М. Бречкевич запропонував відкрити при НДК українознавства також секцію всесвітньої історії. 20 лютого 1925 р. він написав заяву до керівника НДК Д. Яворницького з проханням відкрити при кафедрі ще одну секцію – загальної історії. У своїй заяві він актуалізував необхідність розвитку цього напрямку досліджень. М. Бречкевич акцентував увагу на тому, що Україна протягом багатьох століть і до теперішнього часу перебувала під впливом значної кількості різних народів і культур. Він підкреслював, що дослідження минулого України стало пріоритетним завданням українських істориків, але воно має бути рівнобічним, повноцінним, а таку повноцінність забезпечувало вивчення історичної ретроспективи міжнародних зв'язків українців [17, арк. 33].

Заяву М. Бречкевича було задоволено і нова секція розпочала свою роботу. Відповідно до штатного розкладу, у ній працювали викладачі ІНО, колеги по кафедрі загальної історії – професор М. Бречкевич та викладач В. Євстафійєв.

Першочергову роль у секції загальної історії відігравав М. Бречкевич. Тому і теми запропонованих напрямків досліджень здебільшого впливали з його інтересів та уявлень про те, що саме повинна вивчати всесвітня історія. Важливим і корисним моментом в інституалізації всесвітників стала наявність координованої роботи. Історики ставили перед собою такі завдання:

1) дослідження відносин України з іншими країнами та народами, переважно слов'янськими;

2) вивчення економічного та культурного розвитку слов'янських народів і їх схожість та різницю в порівнянні з українцями;

3) дослідження загальних методологічних питань історії [17, арк. 42-49].

Як наслідок, було підготовлено ряд наукових праць, присвячених економічній історії Франції Нового часу (В. М. Євстафійєв), а також середньовічній історії слов'ян та теорії й методології історії Європейського Середньовіччя (М. В. Бречкевич). Роботи публікувалися в «Наукових записках історично-філологічної секції», «Записках Дніпропетровського інституту народної освіти» та республіканському журналі «Україна».

З кінця 1920-х рр. окремі члени НДК були втягнуті до сфабрикованої справи Спілки визволення України. У 1929 р. заарештували, зокрема, В. Пархоменка, П. Єфремова, В. Чапленка. Паралельно в Ленінграді відбулася резонансна «Академічна справа», що теж була сфабрикована. Ці події стали початком тотального морального та фізичного терору у середовищі науковців та викладачів вищої школи. З цього моменту і до середини 1950-х рр. історична наука опинилася у прокрустовому ложі сталінізму, що призвело до її подальшого знекровлення та догматизації. Відобразилось це і на дніпропетровських всесвітниках.

У 1930 р. кафедру українознавства було розформовано. М. Бречкевич та В. Євстафійєв продовжували викладацьку практику в Дніпропетровському інституті народної освіти. На той час завідувачем кафедри загальної історії було призначено професора Б. А. Сербента, революційного діяча з Литви, випускника комуністичного університету імені Артема, дослідника революційних та селянських рухів у Франції та Китаї [30, арк. 1]. Його роботи носили здебільшого пропагандистський та популярний характер. На початку 1930-х рр. на кафедрі працювали доцент Мілер та асистенти Меланіч і Миканович. На жаль, за браком джерел ми не можемо оцінити їх вклад у викладання та дослідження всесвітньої історії.

До кінця 1920-х рр. в СРСР офіційно визнавалась можливість існування буржуазного суспільствознавства, але М. М. Покровський, який декларував цю тезу, в 1929 р. закликав вичищати наукове середовище від науковців-немарксистів [16]. Полювання на таких вчених та викладачів

¹ Інститути народної освіти – вищі педагогічні навчальні заклади, створені в УСРР у 1920 р. на базі університетів і педагогічних закладів. Готували працівників освіти для загальноосвітніх і професійних шкіл усіх типів і виховних закладів.

розпочалося і в Дніпропетровську. У 1931 р. у місцевій газеті «Зоря» з'явилася стаття під назвою «Пронизати учбові програми марксо-леніновою методологією». В статті гостро критикували навчальну програму з економічної географії, підготовлену доцентом Ринським. Суть звинувачень полягала в тому, що програма не відповідає потребам часу і, по суті, є контрреволюційною, адже в ній перекручена генеральна лінія партії на індустріалізацію, не актуалізовані постанови XVI з'їзду ВКП(б) і т. п. У статті також зазначалося, що «реакційні викладачі використовували кафедру для просування ворожих тлумачень у маси студентів». Редакція газети закликала керівників кафедр соціально-економічних дисциплін перевірити наявні на кафедрах навчальні програми по суті поставлених у статті питань. Після цієї публікації розпочалися комплексні перевірки навчальних програм вищих закладів освіти.

Під час перевірок М. В. Бречкевич проходив підвищення кваліфікації в інституті К. Маркса та Ф. Енгельса в Москві. І саме у цей час у «Зорі» була надрукована стаття: «У розгорнутий наступ на теоретичному фронті» [9]. У ній подавалися результати перевірки навчальних програм. Стосовно програм з історичних дисциплін було сказано таке: «Про програми з історії слід поговорити окремо. Історичні предмети читають, головню, в інститутах соцвиху й профосу. Програма з історії первісної культури, що її уклав проф. Бречкевич, виявляє, що для автора марксистська методологія є однією з можливих, а не єдина метода дослідження суспільства. Про це свідчить таке твердження авторове: «наукова метода дослідження суспільства – етнографія, археологія, марксистська метода». Крім того, проф. Бречкевич у програмі з історії західноєвропейського феодалізму перекручує елементарне поняття марксизму. Ототожнюючи класи з національністю, професор Бречкевич писав: «Антагонізм класів у містах: євреїв і буржуазії». Виходить, на думку Бречкевича, що євреї є якийсь окремий клас... Ці факти показують, яку марксистську продукцію може дати автор цих програм» [9].

Повернувшись додому, вчений був заскочений новиною про результати перевірки. Він звернувся до автора газетної публікації С. Каплуна, вимагаючи пояснень. Відповідь була такою: «Вам надо реабилитировать себя на кафедре» [3, арк. 7]. Тоді він звернувся до редакції «Зорі» зі скаргою, у якій вказувалося, що текст його програм перекрутили і наведені у публіка-

ції цитати були вирвані з контексту. Редактор видання пообіцяв йому надрукувати спростування, попросивши надати затверджену керівництвом Дніпропетровського ІНО копію програми з первісної культури. Коли ж Митрофан Васильович звернувся до керівників інституту з проханням затвердити копію, то отримав відмову. Ось як він описує ситуацію у листі до бюро скарг Народного Комісаріату освіти: «Після цього, на підставі надрукованого й не спростованого мого витягу з програми, на зібраннях на мою програму почали покликатися, як на факт. Коли я пробував на одному зібранні відповісти, що той самий [Б. А.] Сербента, що виступає (проти мене. – Авт.), сам затверджував мою програму й сам же знає, що витяги (що надруковані) – перекручені – мене почали звинувачувати, що я не хочу визнавати свої помилки. Я перестав захищати себе, коли в червні на зборах почали розглядати витяги з моїх творів, я не міг бути присутнім – захворів. ...Написав дві заяви 1) Директору Інституту 2) агітпроп, де визнав свої помилки» [3, арк. 7 зв.].

Але визнання «помилки» вже було замало. У звіті відділу культури і пропаганди Дніпропетровського міського комітету КП(б)У вказувалося, що було виявлено конкретних носіїв буржуазної ідеології і «після ідейного громадського викриття та розгрому їх було знято з роботи 5 чоловік (Бречкевич, Євстафійєв, Тимофеев, Цейтлін, Ринський)..., а остання частина буржуазної професури (Злотніков, Степанів) обмежені у викладанні, і в даний час ведеться підготовка до їх викриття» [12, арк. 40]. Ця ж комісія зробила окремий висновок щодо М. В. Бречкевича: «...Первісну культуру (викладає. – Авт.) реакційний професор Бречкевич, який маскувався марксистською фразою для пропаганди буржуазної реставраторської ідеології» [12, арк. 39].

Як результат, 1931 р. М. В. Бречкевича звільнили з посади професора загальної історії Дніпропетровського інституту професійної освіти. Причина звільнення вказувалася така: «Не може відмовитись від буржуазної ідеології у викладанні історії», згодом звільнили і В. Євстафійєва [3, арк. 6]. На шпальтах «Зорі», де було опубліковано результати перевірки, завідувач кафедри загальної історії Б. А. Сербента намагався зм'якшити критику у бік своїх колег, що лунала з вуст журналістів. Але йому так і не вдалося їх відстояти, більш того, його самого зняли з посади завідувача кафедри загальної історії, призначивши замість нього директора місцево-

го історичного музею М. О. Юр'єва. Останній за освітою був юристом, але в умовах кадрового голоду викладачів соціально-економічних дисциплін ректор М. Комаровський особисто запросив його на цю посаду. Пізніше М. О. Юр'єв очолюватиме й історичний факультет [35, арк. 37]. Ставши завідувачем кафедри, професор М. О. Юр'єв зазначив, що кафедра допустила гнилий лібералізм у підготовці навчальних програм, в яких практично відсутній принцип партійності [19, арк. 4].

У першій половині 1930-х рр. основне завдання, що стояло перед викладачами кафедри, зводилося до читання лекцій та виступів на актуальні теми з міжнародних питань. Кожен викладач протягом року мав прочитати мінімум дві такі лекції у робітничих клубах та перед вчителями історії [19, арк. 1]. З початком 1930-х рр. в університеті розпочалися соціалістичні змагання: у 1931 р. кафедра загальної історії викликала на соцзмагання кафедру літератури. Викладачі брали на себе підвищені зобов'язання у боротьбі за чистоту марксистсько-ленінської теорії, включалися у боротьбу на два фронти з ворожою ідеологією. Студенти повинні були виконати та перевиконати навчальний план, викладачі зобов'язувалися допомагати їм у підготовці домашнього завдання. Викладачі повинні інструктувати студентів, що проходили педагогічну практику. Працівники кафедри на одному із засідань зобов'язувалися прочитати доповіді, присвячені шкідництву на історичному фронті, про історичні формації, та опрацювати відкриті листи Й. Сталіна. У громадській роботі планували організувати історичний гурток, прочитати ряд доповідей перед учителями на тему «Шкідники на історичному фронті», організувати консультації для вчителів історії фабрично-заводського управління заводу ім. Петровського та технікуму комуністичної освіти, взяти активну участь у гуртку із вивчення техніки та ін. [19, арк. 2, 3]. М. О. Юр'єв не підтримав ідею соціалістичного змагання, відзначивши, що «для людей, які свідомо відносяться до своєї роботи, такі заходи є малозначущі та неефективні» [35, арк. 36]. Свою думку з цього питання він публічно висловив і на бюро парткому університету. Після цього один зі студентів на закритому зібранні парторганізації виступив з критикою ставлення Юр'єва до соцзмагань. Після цих зборів у студентській газеті з'явилася стаття про презирливе ставлення Юр'єва до соціалістичних змагань [35, арк. 36].

Студенти публічно критикували викладачів кафедри, з цією метою запрошувалися на її засідання. Так, студент історичного факультету Вінник у 1931 р., критикуючи роботу професора Б. А. Сербенти, звинувачував його у тому, що викладач із запізненням видає завдання, внаслідок чого студенти не встигають якісно підготуватися. А рекомендуючи студентам літературу для опрацювання теми «Велика Французька революція», він ігнорував праці К. Маркса та В. Леніна. Інший студент, Маляш, запитував у професора, як так склалося, що тему «Велика Французька революція» проробила вся група, а склали лише 60 %. У відповідь професор Б. А. Сербента тільки виправдовувався. З метою виявлення випадків відхилення від марксистсько-ленінського вчення викладачі та аспіранти кафедри у 1932 р. займалися рецензуванням підручників та книг для читання з всесвітньої історії, за якими навчалися студенти [19, арк. 4, 5].

У 1934 р., у ході партійної чистки, професора М. О. Юр'єва було виключено з партії та заарештовано. Його звинуватили у троцькізмі. На допитах він «визнав», що, викладаючи тему «Велика французька революція», визначив причини революції, як боротьбу торгівельного та промислового капіталу, вихолостив роль та значення селянства у революції. Далі узагальнював: «Таким викладанням я досягав основної мети прищепити студентам троцькістську тезу про консерватизм та реакційність селянства. Готуючи студентів таким чином, я досягав того, що на момент вивчення революції 1905 р. студенти були підготовлені до троцькістської оцінки ролі селянства у революції 1905 р.» [35, арк. 25]. Далі він «зізнавався» у тому, що в лекціях з теми «Китайська революція» не вважав китайських селян рушійною силою революції, а викладаючи тему «Революція у Німеччині 1848 р.», інтерпретував марксистську тезу про перманентну революцію у троцькістському розумінні, а також відзначав, що Маркс переоцінив революційну ситуацію 1848 р. [35, арк. 35]. Окрім цього, М. Юр'єв «визнав» свою належність до троцькістської контрреволюційної організації. Матеріальним доказом у тому, що він був троцькістом, стали виявлені у нього вдома під час обшуку 21 книги авторства Л. Б. Троцького, Г. Є. Зінов'єва, Л. Б. Каменєва та інших «контрреволюціонерів» [35, арк. 46].

Рішенням особливої Наради при НКВС СРСР від 28 листопада 1935 р. М. Юр'єв був засуджений до п'яти років виправно-трудо-

вих робіт за контрреволюційну троцькістську діяльність. Після чого відправлений на станцію Медвежа гора Автономної Карельської Соціалістичної Радянської Республіки [35, арк. 64]. Під час відбування покарання у 1937 р. вдруге за суджений постановою Особової трійки УНКВС СРСР по Ленінградській області, а 2 листопада 1937 р. розстріляний, причина присудження вищої міри покарання у довідці не наводиться [35, арк. 96]. У матеріалах повторного перегляду справи М. О. Юр'єва за 1959 р. є свідчення колишніх його студентів. Л. Д. Іванов, який під час повторного розслідування був завідувачем кафедри зарубіжної літератури Дніпропетровського державного університету (студент університету 1931–1934 рр.), зазначав: «Юр'єв лекції читав цікаво та змістовно. Поміж студентів користувався авторитетом. До студентів відносився добре та просто. До нього завжди студенти зверталися за роз'ясненням незрозумілих питань і він завжди роз'ясняв їх» [35, арк. 114, 115].

У 1935 р. в університеті ліквідували історичний факультет, а його студентів перевели до Одеського університету. Проте традиція вищої історичної освіти у Дніпропетровську на цьому не перервалася, адже продовжував працювати вечірній педагогічний інститут, в якому готували істориків. У цьому інституті всесвітню історію викладали Ф. Р. Гольденберг та Н. Л. Ладиженська, які через певний час перейшли працювати на кафедру загальної історії Дніпропетровського університету.

Відновлення роботи історичного факультету відбулося у 1938 р. Кафедру формували з нуля, основою кадрового добору став принцип поєднання наукових інтересів із викладанням дисциплін. У 1939 р. завідувачем кафедри стала старший викладач Н. Л. Ладиженська, яка викладала курс «Нової історії» та досліджувала проблему діяльності Якобінського клубу доби Великої французької революції. У 1940 р. на кафедру була направлена випускниця аспірантури Харківського педагогічного інституту З. М. Куніна, яка готувала дисертацію з питань Серторіанської війни і викладала античну історію. Викладати історію середніх віків був направлений випускник Київського державного університету Мінський, який готував дисертацію про війни Карла Великого із саксами. Робота кафедри на деякий час була перервана нацистською окупацією міста.

Новий етап у формуванні кафедри розпочався після повернення університету з евакуа-

ції. Керівником кафедри знову було призначено Н. Л. Ладиженську, повернулася з евакуації З. М. Куніна, на роботу було прийнято Ф. Р. Гольденберг та Я. Г. Рубіна, О. О. Зеленецького, М. Й. Чупруна. У другій половині 1940-х рр. молоді співробітники – Н. Л. Ладиженська, Ф. Р. Гольденберг, З. М. Куніна – один за одним захистили кандидатські дисертації. У 1945–1956 рр. кафедрочололював білоруський медієвіст Я. Г. Рубін. Наприкінці 1940-х рр. на кафедрі викладав сходознавець, спеціаліст з історіографії професор А. А. Алієв. Його зусиллями з кафедри загальної історії була виділена нова кафедра – історії країн зарубіжного Сходу, до якої входили завідувач професор А. А. Алієв, доцент З. М. Куніна, старший викладач В. В. Шаляхін та аспіранти. Проте ця кафедра проіснувала недовго, і після її ліквідації викладачі знову повернулися на кафедру загальної історії.

Розвиток дослідницького потенціалу викладачів кафедри стримувався комплексом проблем, з якими так чи інакше стикаються периферійні навчальні заклади. Мова йде про віддаленість місцевого наукового середовища від джерел та академічної літератури; члени кафедри загальної історії мали ускладнення з організацією відряджень до центральних бібліотек СРСР; університет не мав власних наукових професійних видань. У 1952 р. на раді історико-філологічного факультету гостро обговорювався наказ Міністерства вищої освіти СРСР «О недостатках в научно-исследовательской работе Воронежского государственного университета». Викладачі факультету визнали, що частина недоліків, виявлених у Воронежському університеті, притаманна і їм. Визнавалося, зокрема, що викладачі факультету не підготували та не видали жодного підручника; протягом 1944–1952 рр. на факультеті було видано лише дві збірки наукових праць, а готові до друку матеріали щорічно збиралися, проте не публікувалися; ніхто з істориків не готував докторські дисертації і т. п. Також відзначався недостатній зв'язок між кафедрами та науково-дослідними центрами Академії наук республіки та СРСР, у результаті чого ускладнювався вибір дисертаційних тем [27, арк. 1-5].

Втім, актуалізовані на тому засіданні ради факультету важливі питання так і залишилися переважно невирішеними. Більшість істориків факультету продовжували писати, як і до цього, «в шухляду столу». У рукописах залишилися і основна маса наукових праць членів кафедри загальної історії, зокрема «Научно-експозици-

онная разработка тематики и оформление учебно-методического музея Всеобщей истории (содержание проделанной работы» (1951) та «О познавательном значении наглядности в вузовском преподавании средневековой истории и путях ее реализации» (1955) Я. Г. Рубіна; «Лессинг – представитель передовых элементов бюргерства, выступивших против пруссачества за единство Германии» (1950), «Борьба Маркса и Энгельса против буржуазных и мелкобуржуазных течений в п. п. 40-х гг. XIX в.» (1951), «Энгельс в борьбе с оппортунизмом в германской социал-демократии в 1883–1895 гг.» (1955) Ф. Р. Гольденберг; «Восстание иберийских племен во II веке до н. э.» (1951) З. М. Куніної. Виключення у цьому шерезі неопублікованих робіт складає праця старшого викладача кафедри М. Й. Чупруна, який готував кандидатську дисертацію з теми «Сен-Жюст: його революційна діяльність та ідеологія»: розлога стаття цього історика під назвою «Сен-Жюст и организация обороны Франции в 1793 году» була надрукована 1956 року в «Наукових записках історичного відділення КНУ ім. Т. Г. Шевченка». До речі, монографія М. Й. Чупруна «Луи-Антуан Сен-Жюст», написана у Дніпропетровську 1954 р., чекала свого виходу 60 років і побачила світ тільки у 2014 р. [34].

У 1940–1950-х рр. тоталітарні пута не послабилися: доноси, анонімки, інтриги, на жаль, були нормою життя науково-освітнянського середовища. Зберегти моральне обличчя людини у ці часи було важко. Історико-філологічний факультет постійно «лихоманило» від партійних зібрань, де «розбирали» студентів та викладачів; на кафедральних засіданнях велася жорстка боротьба між колегами, які досить часто мстилися один одному, ховаючись за партійні гасла. Особливо показовим виявився факультетський методологічний семінар 1949 р.: «на методологічному семінарі був повний безлад і як було соромно, коли з увіщуванням виступав безпартійний викладач тов. Міхеєв, та закликав до порядку товаришів, які ледь не на кулаках стають одне проти одного» [20, арк. 27/1]. Студентка 1940-х рр. І. Литвинова згадувала, як завідувачка кафедри Н. Ладигенська публічно відмовлялася від свого чоловіка, якого визнали ворогом народу [11]. І студенти, і викладачі були у тренді новітніх політичних тенденцій, тому цілком природно, що так звана боротьба з космополітизмом, яка у другій половині 1940-х рр. розгорнулася в країні, проявлялася і на історико-філологічному

факультеті Дніпропетровського університету. Для публічного цькування було обрано завідувача кафедри російської мови М. Соїфера: його звинуватили у тому, що він є людина без роду і племені – космополіт, виключили з партії і звільнили з університету [32]. Ситуація у викладацькому та студентському колективі була вкрай напруженою. У протоколах партзборів університету за 1949 р. усі ці моменти були озвучені доцентом кафедри історії СРСР В. Р. Герасим'юк: «Тепер про взаємовідносини на факультеті: тут деякі товариші виступали і відзначали, що нездорові відносини» [20, арк. 27/1].

У ході боротьби з космополітизмом більшість викладачів кафедри загальної історії були у зоні ризику. По перше, через те, що практично усі вони були євреями, і одне необережне слово на лекції могло коштувати їм роботи та свободи. По друге, більшість з них у 1930-х рр. так чи інакше стикалися з радянською репресивною машиною. Наприклад, більшість колег Я. Г. Рубіна по Білоруській академії наук були репресовані, його самого звільнили через критику партійних органів і врятувало його лише заступництво академіка М. Нікольського; чоловіка Ф. Р. Гольденберг у 1937 р. розстріляли як ворога народу; за критику Файзулі Ходжаєва декілька років відсидів професор А. А. Алієв; Н. Л. Ладигенська декілька разів виключалася з партії з формулюванням «за втрату більшовитської пильності»; О. О. Зеленецький був засуджений та відбував покарання по «Академічній справі».

Тогочасною атмосферою цькування і загальної підозрливості професор І. Ф. Ковальова у своїх спогадах і пояснює той факт, що Ф. Р. Гольденберг читала лекції виключно за підручником ВПШ [10, с. 58, 59]. Небезпечно було висувати власні судження та тлумачення наукових проблем, адже і в студентських аудиторіях, і серед викладачів були секретні співробітники. Показовою виявилася ситуація на факультеті з викладачкою німецької мови Г. Р. Лозенко, на яку в обласному Управлінні Міністерства державної безпеки у 1947 р., за інформацією джерела «Шумського», було заведено справу-формуляр. «Шумський» звинувачував її у антирадянській діяльності, відзначав, що вона етнічна німкеня, у роки окупації отримала паспорт фольксдойче і виїхала до Німеччини, там була звільнена американськими військами і повернулася назад у місто. На заняттях з німецької мови вона користувалася підручником з граматики, виданим у Німеччині 1942 р., в якому прославлялася нацистська ідеологія.

Після довгих перевірок відповідними органами було виявлено, що цей підручник включено у список рекомендованих Міністерством вищої освіти СРСР. Справу-формуляр закрили, але на той момент викладачку вже було звільнено [33, арк. 169-172].

Під кампанію боротьби з космополітизмом потрапив і Я. Рубін. За свідченням його доньки Лаури Рубіної, донос на нього написали декілька студентів, але його попередили, що з відповідних органів до нього на лекцію придуть «товариші» і будуть її стенографувати. За словами доньки, батько включив у лекцію безліч цитат класиків марксизму. Як показував досвід, це не завжди допомагало, але в цьому випадку Якова Гавриловича врятувало високе почуття гідності та чисте серце студента. Учениця Я. Г. Рубіна, Л. В. Скрипникова, розповідає: «Студент 5-го курсу (не пригадаю його прізвища, але, як зараз, бачу міцну високу постать моряка в «тільняшці») у парткомі заявив: «кину свій партбілет, якщо зачепите Рубіна». Не зачепили. І ця молода людина, яка пройшла лихоліття війни, зважилася на такий крок в умовах загрози сталінських репресій кінця 40-х – початку 50-х років!» [31].

Основним напрямком роботи, яку розгорнув в університеті Я. Рубін, став збір матеріалу наочних зображень для лекцій з історії середніх віків. Дуже швидко матеріалів накопичилось настільки багато, що тримати його у шафах стало незручно. Незабаром ця колекція стане основою кафедрального музею, назви якого постійно змінюватимуться – від «навчального-музею всесвітньої історії» до «атеїстичного музею». У невеликій кімнаті тіснилися тематичні експозиції. Більшість із них виготовили студенти-історики. Найактивнішу участь у створенні музею взяли І. Литвинов, В. Панібудьласка, Є. Кондрашова, двоє останніх були випускниками художнього училища. Крім студентів, до створення музею долучалися і викладачі. Доцент Б. Б. Левицька готувала тематичні вишивки. У музеї було представлено низку експозицій: «Боротьба руського народу проти хрестоносної агресії у XIII ст.», «Боротьба руського народу проти татаро-монгольських завойовників у XIV ст.», «Визвольна боротьба чеського народу у першій половині XV ст.», «Розгром польсько-шляхетських інтервентів у Російській державі в XVI ст.», «Боротьба французьких народних мас проти англійських загарбників у першій половині XV ст.» та ін. Були оформлені виставки нумізматичної колекції та французьких гравюр XVIII ст. [28]. Части-

на експозицій була представлена репродукціями історичних полотен, макетами середньовічного міста, замку і т. п. Експозиції містили такі стародруки: один із оригіналів Литовського статуту, «Statuta regni poloniae» (Франкфурт, 1623 р.), чеська Біблія 1556 р., надрукована Іржі Мелантріхом, «Міське право чеського королівства» (стереотипне видання 1618 р. й оригінал 1579 р.), та ряд ін. Гравюри (оригінали): XVI ст. – «Євхаристія», XVIII ст. – «Спалення Джона Ольдкестла 1414 р.», «Коронація Леопольда II в церкві святого Варфоломія у Франкфурті на Майні у 1790 р.» та ін. [28]. Я. Рубіну вдалося налагодити збір експонатів по всьому місту. Численні експонати приходили як трофеї від студентів, які повернулися з війни [11]. У цілому створені експозиції відповідали основним тенденціям тогочасної історіографії та ідейно-політичним настановам.

Ще одним напрямком роботи Я. Г. Рубіна стало традиційне для нього застосування літератури у викладанні курсу історії середніх віків. У 1946–1947 рр. ним були написані два томи роботи «Художественно-литературная иллюстрация в лекциях по всеобщей истории. Средние века» [29]. Цю працю чекала теж невтішна доля, її не надрукували і вона у вигляді рукопису зберігалася у науковій бібліотеці Дніпропетровського національного університету. Зусиллями Я. Г. Рубіна на історичному факультеті була відкрита спеціалізація «медієвістика», яку закінчило декілька поколінь студентів. Студентка групи медієвістів Л. В. Скрипникова зазначала: «Студенти поважали його (Я. Г. Рубіна. – Авт.) за простоту поведінки, могутній інтелект, освіченість, всебічну обізнаність, гостре слово і гумор, бажання завжди допомогти. Свого часу ніколи не жалів, дуже любив спілкуватися зі студентами» [31]. Викладання базового курсу з історії Середніх віків, як і спецкурсів, відбувалося в дусі історіографії того часу.

Окрім Я. Г. Рубіна, студенти високо цінили викладацьку майстерність, глибоке знання предмету та артистизм Ф. Р. Гольденберг [10, с. 59].

Починаючи з 1951 р., історичне відділення припинило набирати студентів першого курсу, через що частина викладачів перейшла на неповні ставки, а згодом була звільнена. У 1955 р. відбулося злиття двох кафедр, з цього моменту існувала одна кафедра історії СРСР та всесвітньої історії [26, арк. 51, 52]. А у 1956 р. було ліквідовано й історичне відділення, відповідно зникли й кафедри, відповідальні за підготовку студентів істориків, проте ще певний час працювало заочне відділення, де готували істориків.

Нове життя кафедри пов'язане з відновленням історичної освіти в Дніпропетровському університеті у 1967 р. Завідувачем кафедри загальної історії став професор В. Я. Борщевський, що перебував на цій посаді до 1972 р. Підбираючи кадровий склад, він запросив повернутися Ф. Р. Гольденберг та З. М. Куніну, запросив на кафедру випускницю І. Ф. Ковальову. Але кадрові питання продовжувало стояти гостро, так як викладачів бракувало не лише для кафедри, але й для всього факультету. Студент тих років, а зараз професор Ю. А. Мицик згадував: «Не забувайте, що істфак відродився у 1965 р. Основна маса викладачів – це шкільні вчителі, дехто працював у музеї. Кандидатів було мало, не кажучи про докторів. Не була виключенням і каф. [едра] заг.[альної] іст.[орії]... Дуже добре читали лекції Ковальова і Гольденберг. Непогано читав Герман (нам іст.[орію] слов'ян), гірше, але на певному рівні – Бадян. Погано читав Жилін (читав суто по підручнику, нудно), правда він був аспірант, як пізніше виявилось, тяжко хворий (нирки), через що й помер. Інші читали на 3 – 3 з мінусом. Ну от Манжела. Прийшов начебто зі школи. Перший семінар з нової історії (прийшла й Гольденберг, щоб познайомитися з тим, як веде семінари новий викладач). Манжела був дядько передпенсійного віку, огрядний. Зайшов, привітався, довго дивився на клас (ми тоді вчилися у СШ № 9 (біля «1000 дрібниць»), гидливо скривився і сказав: «У вас парти нерівно стоять, поправте». Ми з задоволенням стали тягати парти (хвилин 10-15, це ж краще, ніж відповідати на семінарі), Гольденберг була вражена такою «раціональною» тратою часу. Щось він там питав, а коли прозвенів дзвінок, дав домашнє завдання студентам (!) «Які риси я хотів би взяти у Робесп'єра (!)» [13].

Отже, частина викладачів не відповідала вузівському рівню, тому керівництво шукало нові кваліфіковані кадри. В. Я. Борщевський запросив на кафедру працювати нещодавніх випускники історичного факультету Дніпропетровського університету, що закінчили аспірантури інших ВНЗ: Л. В. Скрипникову, В. А. Новодрана, запрошувалися випускники інших ВНЗ, зокрема М. Д. Мартинов, випускник Воронежського університету, та ряд інших. У ті ж роки після захисту кандидатської дисертації, полишивши партійну роботу, прийшов А. С. Зав'ялов. Тогочасні студенти відмічали високий професійний рівень окремих викладачів кафедри: Ф. Р. Гольденберг, Л. В. Скрипникової, І. Ф. Ковальової,

В. А. Новодрана. Завдяки зусиллям Ф. Р. Гольденберг на кафедрі діяв гурток всесвітньої історії, а І. Ф. Ковальової – археологічний гурток, з лав гуртка всесвітньої історії вийшли дві майбутні аспірантки Фаїни Рувимівни, а згодом викладачі кафедри – С. Й. Бобилева та Н. В. Бочарова.

Важливою з наукової точки зору постаттю був В. А. Новодран, який потрапив у лави істориків по партійній лінії. Був пропагандистом у Верхньодніпровському райкомі КП(б)У (1947–1948). У 1947 р. вступив на історичний факультет Дніпропетровського державного університету. У 1950-ті рр. виконував обов'язки лектора Львівського міськкому КП(б)У, був директором та викладачем історії КППС у вечірньому університеті марксизму-ленінізму у Львові. Викладав у Вечірньому університеті марксизму-ленінізму при райкомі КППС у Москві. Окрім того, здобув партійну освіту у Дніпропетровській обласній партшколі. Закінчив аспірантуру Академії суспільних наук ЦК КППС у Москві (1953–1957), захистивши у 1958 р. кандидатську дисертацію «Боротьба польського народу за національне та соціальне звільнення в роки другої світової війни та фашистської окупації (1933–1943 рр.)». Був керівником лекторської групи Дніпропетровського обкому у 1957–1962 рр. З 1966 по 1972 р. він займав посаду доцента кафедри загальної історії Дніпропетровського державного університету [15]. На відміну від більшості своїх колег по кафедрі, друкувався у центральних історичних виданнях Москви та Києва. Набрал груп аспірантів, які були інтегровані у викладацький склад кафедри і досліджували проблеми з історії Польщі, але з В. Новодран до Москви полоністичні студії на кафедрі практично припинились. У силу різних обставин на кафедрі залишилася працювати лише одна його аспірантка Т. Г. Медоварова.

Поступово на кафедрі загальної історії складалася досить складна морально-психологічна ситуація, обумовлена протистоянням «академічних» та «неакадемічних» істориків. Останні програли. Інструментом боротьби «академічних» істориків стало обговорення відкритих лекцій, що було слабким місцем «неакадемічної сторони». Так, обговорюючи на засіданні кафедри лекцію В. В. Бодяна, Ф. Р. Гольденберг відверто сказала, що йому не місце у вузі. І. Ф. Ковальова зазначила, що він до лекцій взагалі не готується [23, арк. 18, 19]. Через це ректор відізвав його читати лекції студентам. Вимагаючи повернення права читати лекції, В. В. Бодян відзначав, що

на кафедрі сформувалося угруповання на чолі з Ф. Р. Гольденберг, йому ж не за профілем дали вести семінари з історії Середніх віків [23, арк. 34]. Гострої критики з боку членів кафедри зазнавали лекції В. А. Новодрана [22, арк. 2].

Окрім відкритих лекцій, на засіданні кафедри обговорювали проблеми успішності студентів. Ф. Р. Гольденберг відзначала низький рівень підготовки студентів, відзначаючи, що навіть ті студенти, що прийшли зі школи, не знають основних важливих дат [21, арк. 7]. У незадовільному стані знаходилося приміщення, де розташовувалася кафедра, викладачі скаржилися, що кімната непридатна для роботи, у її вікно входе витяжна труба з кухні суспільної їдальні, через це на кафедрі стоїть кухонний чад [21, арк. 1].

У 1970-х рр. на кафедру прийшли працювати випускники її аспірантури: Л. С. Тутік, С. Й. Бобилева, Н. В. Бочарова, Т. Г. Медоварова, К. А. Марков, В. М. Калашников, Л. Ф. Кондрачюк. Усі вони згодом захистили кандидатські дисертації, що відповідали профілю кафедри. Саме у цей період закладаються основи для створення окремого напрямку дослідження – історичної германістики. Його засновником і організатором вважається А. С. Зав'ялов, який з невеликою перервою, пов'язаною із захистом докторської дисертації та роботою на посаді проректора університету, завідував кафедрою протягом 1972–1989 рр. Прихід А. Зав'ялова на посаду завідувача кафедри неоднозначно був сприйнятий частиною колективу, які оцінювали його не як академічного історика, а як партійного функціонера. Ця частина кафедри, неформально очолювана Ф. Р. Гольденберг, бажала мати завідувачем М. Д. Мартинова. Розпочалося тривале протистояння, яке закінчилося звільненням Ф. Р. Гольденберг. Аби пристрасті стихли, М. Д. Мартинов у 1975 р. перейшов працювати на кафедру історіографії та джерелознавства, звідки, уникаючи конфліктів з професором В. Я. Борщевським, на кафедру загальної історії перейшов доцент М. П. Ковальський, який у 1976–1977 рр. навіть очолював кафедру, що його прихистила. Втім, ані у М. П. Ковальського, ані М. Д. Мартинова у нових колективах стосунки не склалися, тому незабаром кожен з них повернувся на материнські кафедри [14].

Ще одну групу викладачів кафедри загальної історії, що почали працювати у 1970-х рр., склали джерелознавці, які займалися переважно вивченнями джерел з історії України: Ю. А. Мицик та В. В. Підгаєцький.

Говорячи про кафедру середини 1970-х рр., професор Гарвардського університету С. М. Плохій відзначав: «У середині сімдесятих, а я поступив на історичний факультет як раз посередині десятиліття, кафедра всесвітньої (тоді загальної) історії переживала неабиякий бум. Це було пов'язано, у першу чергу, з кількістю молодих, енергійних та досить амбітних викладачів, які прийшли на кафедру у цей час. Факультет ріс – додавалися студентські місця на усіх формах навчання, а значить збільшувалася кількість ставок і з'являлася можливість набирати молоді кадри. Можна було, звичайно, набирати будь-які, але тодішній завідуючий, він же на той час проректор університету Анатолій Сергійович Зав'ялов набирав молодь. Майже без виключень це були продукти та носії міської культури та люди ширших зацікавлень, адже знали іноземні мови та вивчали не радянську історію, а невідомий, а через це покритий налітом романтики та нонконформізму Захід» [18].

З 1976 р. на кафедрі почав працювати знаний антикознавець та медієвіст професор В. Т. Сиротенко. Під час роботи на кафедрі ним було опубліковано декілька важливих робіт, присвячених пізнім часам Римської імперії та раннього середньовіччя. С. М. Плохій зазначав: «Найбільш колоритним викладачем кафедри був її єдиний на той час професор Василь Трохимович Сиротенко, найстарший за віком та наймолодший за стажем працівник кафедри – він переїхав до Дніпропетровська з Пермі, де також, як і у Дніпропетровську, викладав середні віки. Студенти захоплювалися його вільним стилем викладання, жартами та були заскочені спробами цілувати студенткам руку. ... Сиротенко додавав до нонконформістського духу кафедри, хоча і у свій досить незвичний, фестивально-бутафорський спосіб. Він був молодшим за багатьох молодих і давав нам усім зрозуміти, що можна бути іншим. Університет, навіть університет радянський, таки мав місце для ексцентриків» [18].

З 1973 р. на кафедрі видавався збірник наукових праць «Вопросы германской истории», в якому викладачі та аспіранти могли публікувати результати свої досліджень. У 1977 р. збірник набув статусу міжвузівського. Це сприяло підвищенню наукового рівня досліджень, актуалізації проблем, розширенню кола авторів, діапазону тем. Тут публікувалися матеріали з соціально-економічної і політичної історії Німеччини, Німецької Демократичної Республіки (далі – НДР) та Федеративної Республіки

Німеччини (далі – ФРН). У різні роки при формуванні «портфеля замовлень» редколегія видання дотримувалася певної тематики, що знаходило відображення у підзаголовках збірника. Так, у 1974 і 1976 рр. збірник називався «Вопросы германской истории и историографии», у 1983 р. – «Вопросы германской истории. Немецкий фашизм: история и современность». У виданні публікувалися праці фахівців-германістів, які представляли різні наукові центри Києва, Москви, Ташкента, Волгограда, Кемеров, Пензи, Липецька тощо, а також статті дослідників із колишньої НДР [7, с. 234].

Кінець 1970-х – 1980-ті рр. характеризувалися підвищеним рівнем наукової активності співробітників кафедри, що зумовлювалося фактом підготовки ряду докторських дисертацій. Щоправда, значна частина з них була захищена вже тоді, коли їх автори перейшли працювати на інші кафедри чи в інші установи. Серед викладачів кафедри, хто підготував докторські дисертації, були А. С. Зав'ялов (вивчав співпрацю демократичних партій НДР у соціалістичному будівництві, дисертацію захистив у 1983 р.), Л. В. Скрипникова (досліджувала проблеми історичного розвитку карибських колоній Великобританії, захистилася 1987 р.), М. В. Калашников (розробляв питання визвольної боротьби індіанців Північної Америки проти європейської колоніальної експансії у XVII–XVIII ст., захистився 1987 р.), Ю. А. Мицик (вивчав джерела з визвольної війни українського народу 1648–1654 рр., захистився 1989 р.), К. А. Марков (досліджував організацію німців-переселенців та їх місце у партійно-політичній системі ФРН, захистився 1993 р.), В. В. Підгаєцький (вивчав соціальну структуру населення міст України у роки непу, захистився 1993 р.), С. М. Плохій (досліджував політичну та ідеологічну експансію Ватикану в Україні у XVI–XVII ст., дисертацію захистив у 1990 р.).

У 1980-х рр. на кафедрі виконувалася держбюджетна тема «Історія робітничого та національно-визвольного руху в країнах Західної Європи та Америки». Викладачі кафедри брали активну участь у республіканських та всесоюзних конференціях, Зокрема, у 1983 р. викладачі кафедри 31 раз виступили з доповідями на всеукраїнських та всесоюзних конференціях [24, арк. 9]. У 1984 р. за результатами соціалістичних змагань кафедра була визнана кращою на факультеті [25, арк. 14]. За ініціативи проф. А. С. Зав'ялова у 1988 р. при кафедрі було створено науко-

во-дослідну лабораторію «Револьюційні та демократичні рухи у німецькій історії» [7, с. 235]. А. С. Зав'ялов налагодив та підтримував тісні стосунки з германістами Інституту всесвітньої історії Академії наук СРСР, Московського, Київського, Одеського, Берлінського (НДР) та Лейпцігського університетів. Був членом наукової ради союзної Академії наук з комплексної проблеми «Історія міжнародного робітничого і національно-визвольного руху». На базі кафедри було проведено декілька резонансних конференцій з проблем німецької історії, найбільш помітна відбулася у 1989 р. – «Невивчені проблеми німецької історії та завдання радянської германістики» [8, с. 54, 55].

У 1989–1992 рр. кафедру очолював С. М. Плохій. Не дивлячись на короткий період завідування, він визначив основний науковий вектор кафедри на наступні десятиліття. Під його керівництвом розпочалася переорієнтація германістів із досліджень соціально-економічної та політичної історії Німеччини на вивчення німецького населення Російської імперії, СРСР та України [2, с. 3].

Протягом 1992–1998 рр. кафедру очолював М. Д. Мартинов, який зробив істотний внесок у забезпечення навчальної, наукової та методичної роботи кафедри. В цей час кафедра загальної історії стала кафедрою всесвітньої історії.

Керівництво Дніпропетровського національного університету, беручи до уваги підвищений інтерес політологів, соціологів, істориків у всьому світі до питань етнополітичного характеру, в 1997 р. ухвалило рішення про створення на базі кафедри всесвітньої історії Інституту українсько-німецьких досліджень, тим більше, що обсяг виконуваних робіт і рівень досягнення поставленої мети вимагали створення відповідної спеціальної структури в університеті.

У подальшому Інститут українсько-німецьких досліджень вивчав вплив західноєвропейського протестантизму на релігійне життя в Україні XVIII–XX ст. (з цієї проблеми О. В. Безносогою була підготовлена та видана збірка документів), роль менонітської промисловості в соціально-економічному розвитку Росії XIX – початку XX ст. (було видано монографію Н. В. Венгер), соціально-економічні та політичні процеси у німецько-менонітському колоністському середовищі в контексті загальнодержавного розвитку (С. Й. Бобилєва, Н. В. Венгер), вплив носіїв західноєвропейської культури на економічний розвиток окремих регіонів, взаєморегулювання

і взаємовплив національних культур, позитивні й негативні сторони цього явища (цьому присвячена колективна монографія «Очерки истории немцев и меннонитов Юга Украины (конец XVIII – первая половина XIX в.)»). Центром також досліджувалася історія німецько-менонітського населення періоду революції, непу і колективізації (Н. В. Венгер, О. І. Безносков, С. Й. Бобилева, І. В. Толстих). За рахунок коштів німецьких партнерів була видана монографія Н. В. Венгер (Осташевої) «На переломе епох...». Вивчалися проблеми німецького населення України в роки Другої світової війни (В. К. Клець).

В Інституті виконувалася та здійснюється ряд науково-дослідних робіт, виконуваних у рамках міжнародних наукових проєктів. Зокрема, разом з Академією наук російських німців, Міжнародною асоціацією дослідників історії та культури російських німців та Інститутом культури й історії німців у Північно-Східній Європі (м. Люнебург, Німеччина) співробітники Інституту українсько-німецьких досліджень взяли участь у написанні тритомної енциклопедії «Немцы России». Директор Інституту професор С. Й. Бобилева, як заступник головного редактора цього видання й куратор по Україні, здійснила координацію роботи 59 українських авторів, які взяли участь у цьому проєкті.

Спільно з Центром менонітських досліджень Університету Торонто (Канада) здійснювався проєкт «Примирення», у рамках якого досліджувалася доля менонітських колоній України в роки революції 1917–1921 рр.

У співпраці з ученими Седертернської вищої школи (Стокгольм, Швеція) розроблявся науково-дослідний проєкт вивчення історії і культури шведського населення України (С. Й. Бобилева, О. І. Безносков, Ю. Г. Маліцька).

З 1997 р. співробітники Інституту українсько-німецьких досліджень спільно з Геттінгенським дослідним Центром (Німеччина) брали участь у роботі над проєктом «Мала батьківщина». В рамках проєкту були проведені чотири історико-етнографічні експедиції. Ряд предметів, знайдених у ході роботи, був переданий Музею імені Д. І. Яворницького. Частина матеріалів експедицій оброблена й видана у вигляді монографії з історії 20 менонітських колоній. Обробка даних матеріалів продовжується дотепер.

З 1995 р. у зв'язку з появою в Дніпропетровському національному університеті нового наукового напрямку – «Німецька і менонітська діаспори, їх роль і місце в історії України» – ка-

федральний збірник «Вопросы немецкой истории» зазнав серйозних змін. До складу його редколегії ввійшли дослідники не тільки з України, але і з країн Співдружності Незалежних Держав, Німеччини. У збірнику публікуються матеріали дослідників із різних регіонів України (Київ, Чернівці, Луцьк, Сімферополь, Одеса, Запоріжжя, Донецьк, Мелітополь, Бердянськ і т. д.), з інших країн: Росії, Німеччини, Канади, США. Зацікавленість матеріалами збірника демонструють дослідні центри Німеччини, США, Канади, Швеції, Росії, Швейцарії; на їх прохання надсилаються примірники цього видання, і, таким чином, здійснюється книгообмін, формується бібліотека Інституту українсько-німецьких досліджень, яка є найкращою в Україні з історії німецької діаспори.

Не замикаючись у вузьких рамках регіональності, редколегія видання публікує на сторінках збірника матеріали і з проблем нової і новітньої історії європейських країн, що засвідчує широкий діапазон досліджень [2, с. 3, 4].

Межа 1980–1990-х рр. стала переломною не лише для життя країни, але і для кафедри: через різні причини та обставини частина викладачів, в основному професори, змінила місце роботи, а інші – й місце проживання. З цього моменту колектив кафедри починає постійно омолоджуватись, в її складі з'являються молоді викладачі: С. І. Жук, В. К. Клець, О. І. Безносков, а в середині 1996 р. після захисту кандидатської на кафедрі прийшла працювати Н. В. Венгер. У 1996 р. С. І. Жук захистив докторську дисертацію, присвячену соціальній історії «середніх колоній» Британської Америки і невдовзі переїхав до США.

У 1998–2007 рр. кафедру очолювала проф. С. Й. Бобилева. Під її керівництвом значно зросли наукові показники кафедри, активно почали захищатися кандидатські дисертації. У 2003 р. С. Й. Бобилева написала підручник з історії Німеччини, який отримав гриф Міністерства освіти та науки України. Під її керівництвом кафедра перетворилась на авторитетний осередок дослідження історії менонітів та німців колоністів. За участі кафедри була успішно реалізована серія міжнародних наукових проєктів. Наприкінці 1990-х рр. на кафедру прийшли працювати учні засновниці дніпропетровської археологічної школи професора І. Ф. Ковальнової О. М. Каковкіна та Д. Л. Тесленко, з кафедри української історії та етнополітики перейшла працювати доцент І. В. Толстих.

Протягом 2007–2012 рр. кафедру очолював кандидат історичних наук Д. Л. Тесленко, який доклав значних зусиль для розширення дослідницьких горизонтів кафедри, особливо у напрямку археології.

Результатом багатолітнього дослідження проблем історії підприємництва менонітів у Російській імперії став захист у 2010 р. докторської дисертації Н. В. Венгер. У першу декаду XXI ст. на кафедру прийшли працювати випускники її аспірантури А. Г. Венгер, О. Є. Ходченко, В. С. Лавренко, які захистили кандидатські дисертації за спеціальністю «Всесвітня історія». У цей же час з кафедри української історії та етнополітики перейшла доцент О. В. Дяченко.

У 2012–2017 рр. кафедру очолювала доктор історичних наук Н. В. Венгер, яка разом з колективом реалізовувала ряд дослідницьких та навчальних проектів.

З 2017 р. кафедру очолює доктор історичних наук Д. В. Архірейський, який того ж року перейшов з кафедри східноєвропейської історії. Натомість на кафедру східноєвропейської історії перейшла О. В. Дяченко.

Станом на 2018 р. на кафедрі всесвітньої історії працюють два доктори історичних наук, один професор та п'ять доцентів, наукові інтереси яких охоплюють ті чи інші проблеми германістики, болгаристики, американістики, русистики та ін. За останні десять років члени кафедри одноосібно та у співавторстві видали сім монографій.

Висновки.

За сто років свого існування кафедра всесвітньої (загальної) історії, як і історичний факультет в цілому, пройшла складний шлях трансформацій. На початковому етапі (1918–1930 рр.) робота кафедри відзначалась органічним поєднанням двох моделей історичного пізнання та викладання: дореволюційної, представленої М. Бречкевичем та В. Євстаф'євим, які у своїй роботі основний упор робили на продовження дореволюційних тем дослідження з їх схематичною адаптацією до марксистської методології, та післяреволюційною – марксистської, яку представляли Б. Сербента, М. Юр'єв та ін. Друга модель характеризувалась мінімальною аналітичністю досліджень, зосередженням зусиль науково-педагогічних працівників передовсім на викладацькій та лекторській роботі, так званою боротьбою за чистоту марксистської ідеології і т. п. Представники обох моделей рано чи пізно ставали жертвами радянської тоталітарної системи.

Після ліквідації історичного факультету у другій половині 1930-х рр. припинила своє існування і кафедра загальної історії.

Новий етап в історії кафедри пов'язаний з відновленням наприкінці 1930-х рр. історичного факультету у складі Дніпропетровського державного університету. Сформований заново колектив не мав зв'язку з попередниками. Проте його робота була перервана нацистською окупацією. Після відновлення університету у післявоєнні роки кафедра наповнилася новими викладачами з різних куточків СРСР. Наукова та викладацька робота проходила у складних умовах пізньосталінських часів. Більшість наукової продукції, випущеної викладачами кафедри, залишилася у рукописах. Деякий час у межах кафедри існували спеціалізації з медієвістики та сходознавства. У цей час закладається потужний інтелектуальний фундамент та потенціал, який, на жаль, повною мірою не було реалізовано через закриття у другій половині 1950-х рр. історичного відділення, що призвело до розпорошення кадрів, переходу частини з них до інших професійних сфер.

Черговий етап в історії кафедри пов'язаний з відновленням історичного відділення та поновлення у 1967 р. роботи кафедри загальної історії. Важливо, що на кафедру в цей час прийшли викладачі, які працювали тут у 1940–1950-х рр., і що колектив кафедри поповнився випускниками історичного факультету Дніпропетровського університету. На цьому етапі, який умовно завершився розпадом СРСР, більшість членів кафедри досліджувала проблеми новітньої історії Німеччини.

З об'єднанням Німеччини та розпадом СРСР і методи, і підходи у вивченні історії Німеччини об'єктивно втратили свою актуальність, що зумовило розширення кола наукових інтересів представників кафедри. Магістральною темою досліджень стала історія етнічних німців та менонітів на землях Російської імперії та України, що принесло кафедрі міжнародне визнання та авторитет у наукових колах.

Умови сьогодення важко назвати оптимальними напевно для будь-якого вітчизняного навчального закладу. Проте кафедра всесвітньої історії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара намагається не просто пристосовуватися до нових реалій. Неоднозначна державна гуманітарна політика, нестабільна ситуація в країні, розірвані або ненадійні наукові зв'язки з колишніми колегами по «ближньому

зарубіжжю», несподівані кадрові ротації, пов'язані в тому числі і зі зміною поколінь, щорічні ускладнення з набором абітурієнтів, проблеми навчального характеру змушують кафедру перебудовувати свою роботу, шукати підходів до студентів, докладати додаткових зусиль до справи популяризації історичних знань та історичної освіти як такої.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Бекетова В. М. Штрихи до портрета дніпропетровських «всесвітників»: Надія Ладиженська / В. М. Бекетова, А. Г. Венгер // Питання німецької історії. – 2016. – С. 42-48.
2. Бібліографія праць викладачів кафедри всесвітньої історії / за ред. С. Й. Бобилєвої. – Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 2007. – 88 с.
3. Бречкевич Митрофан Васильович. Особова справа // Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОУ). – Ф. 166, оп. 12. – Спр. 826.
4. Венгер А. Г. Штрихи до портрета дніпропетровських «всесвітників»: Катеринославський / Дніпропетровський період життя М. В. Бречкевича / А. Г. Венгер // Питання німецької історії. – 2017. – С. 86-98.
5. Венгер А. Г. Штрихи до портрета дніпропетровських «всесвітників»: самопрезентація В. М. Євстафієва та Б. А. Сербенто / А. Г. Венгер // Питання німецької історії. – 2017. – С. 98-105.
6. Венгер А. Г. Штрихи до портрета дніпропетровських «всесвітників»: Яків Рубін «Варіація на тему бути істориком в Країні Рад» / А. Г. Венгер // Питання німецької історії. – 2016. – С. 27-42.
7. Завьялов А. С. О научной работе кафедры всеобщей истории Днепропетровского университета / А. С. Завьялов // Новая и новейшая история. – 1989. – № 2. – С. 234-235.
8. Іваненко В. В. Деякі суб'єктивні штрихи до інтелектуального портрета професора А. С. Зав'ялова. (До 90-річчя від дня народження) / В. В. Іваненко // Питання німецької історії. – 2016. – С. 48-58.
9. Каплун С. У розгорнутий наступ на теоретичному фронті / С. Каплун // Зоря. – 1931. – № 95 (2639).
10. Ковалева І. Жизнь проведенная в могиле: исповедь археолога / И. Ковалева. – Днепропетровск Арт-пресс, 2008. – 191 с.
11. Литвинова І. Я. Спогади записані А. Венгером / І. Я. Литвинова // Архів А. Венгера. – Дніпропетровськ, 2014.
12. Матеріали і пропозиції к пленуму горкома (КП(б)У) по вопросу о состоянии и задачах культурного сторительства на Днепропетровщине // Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф. 18, оп. 1. – Спр. 925.
13. Мицик Ю. А. Електронний лист до А. Г. Венгера / Ю. А. Мицик. – К.-Д., 06.06.2014.
14. Мицик Ю. А. Електронний лист до А. Г. Венгера / Ю. А. Мицик. – К.-Д., 09.06.2014.
15. Новодран В. А. Личное дело // Архів ДНУ ім. Олеса Гончара. – Ф. 1, оп. 1. – Спр. 6338.
16. Орлов И. Б. Октябрьская революция и историческая наука (1917 год – начало 1930-х гг.) / И. Б. Орлов // Историография истории России: учеб. пособие. – М., 2013. – С. 193-220.
17. План роботи та звіти про науково-дослідну діяльність кафедри українознавства при Катеринославському ІНО 1922, 1924, 1925 календарних років та листування цим інститутом про надання командировки проф. М. Злотнікову в м. Петроград для роботи в центральних архівах // ЦДАВОУ. – Ф. 166, оп. 2. – Спр. 1/69.
18. Плохій С. М. Електронний лист до А. Г. Венгера / С. М. Плохій. – Бостон – Д., 8.12.2014.
19. Протокол засідань кафедри «Історії Заходу» і «Всесвіту» 1931–1932 рр. // ДАДО. – Ф. 18, оп. 1. – Спр. 976.
20. Протоколи партсобрання університета 1949 г. // ДАДО. – Ф. 666, оп. 1. – Спр. 2658.
21. Протоколи засідань кафедри всеобщей истории 1966–1967 гг. // ДАДО. – Ф. 2307, оп. 1. – Спр. 2868.
22. Протоколи засідань кафедри всеобщей истории 1970–1971 гг. // ДАДО. – Ф. 2303, оп. 1. – Спр. 3392.
23. Протоколи засідань кафедри всеобщей истории // ДАДО. – Ф. 2307, оп. 1. – Спр. 3212.
24. Протоколи засідань партбюро исторического факультета 1984–1989 гг. // ДАДО. – Ф. 666, оп. 1. – Спр. 2916.
25. Протоколи засідань партбюро исторического факультета 1983 г. // ДАДО. – Ф. 666, оп. 1. – Спр. 2921.
26. Протоколы заседаний совета и кафедр историко-филологического факультета 1953–1956 гг. // ДАДО. – Ф. 2307, оп. 1. – Спр. 749.
27. Протоколы заседания и отчеты о выполнении плана научно-исследовательской работы исторического и филологического факультета 1952–1954 гг. // ДАДО. – Ф. 2307, оп. 1. – Спр. 95.
28. Рубин Я. Г. Научно-экспозиционная разработка тематики и оформление учебно-методического музея Всеобщей истории (содержание проделанной работы): Научные труды кафедры всемирной истории за 1951 г. / Я. Г. Рубин // ДАДО. – Ф. 2307, оп. 1. – Спр. 517.
29. Рубин Я. Г. Художественно-литературная иллюстрация в лекциях по всеобщей истории. Средние века / Я. Г. Рубин. – Д., 1946/1947. – Т. I, II. – 442 с.
30. Сербенто Б. А. Особова справа / Б. А. Сербенто // ЦДАВОУ – Ф. 166, оп. 12. – Спр. 6932.
31. Скрипникова Л. В. Електронний лист до А. Г. Венгера / Л. В. Скрипникова. – Д.-Д., 09.06.2014.
32. Соيفер Марк Ильич. Личное дело доцента, и. о. зав. каф. русской литературы (8.9.1944 – 2.3.1949) // Архів ДНУ ім. О. Гончара. – Ф. 1, оп. 1. – Спр. 3346.
33. УМГБ Днепропетровская область 1946–1950 гг. // Галузевий державний архів СБУ – Ф. 1, оп. 1. – Спр. 175.
34. Чупрун Н. О. Луи-Антуан Сен-Жюст / Н. О. Чупрун. – Полтава 2014. – 256 с.
35. Юрьев Максим Александрович. Архивно-следственное дело // ДАДО. – Ф. 6478, оп. 2. – Спр. 3703.

REFERENCES

1. Beketova, V.M. & Vengher, A.Gh. (2016). Shtrykhy do portreta dniproetrovskiykh «vsesvitnykiv»: Nadiya Ladyzhenska [Strokes to the portrait of Dnipropetrovsk «All-World»: Nadiya Ladyzhenska]. *Pytannya nimeckoji istoriji*, 42-48 [in Ukrainian].
2. Bobylejeva, S.J. (ed.) (2007). *Bibliografija pracj vykladachiv kafedry vsesvitnoji istoriji [Bibliography of the works of teachers of the department of world history]*. Dnipropetrovsk: Vyd-vo DDU [in Ukrainian].
3. Brechkevych Mytrofan Vasylyjovych. Osobova sprava [Brechkevich Mitrofan Vasilyevich. Personal file]. *Centralnyj derzhavnyj arkhiv vyshhykh orghaniv vlady Ukrainy (dali – CDAVOU)*, F. 166, op. 12. Sp. 826 [in Ukrainian].
4. Vengher, A.Gh. (2017). Shtrykhy do portreta dniproetrovskiykh «vsesvitnykiv»: Katerinoslavskij/Dnipropetrovskij period zhyttja M. V. Brechkevycha [Strokes to the portrait of Dnipropetrovsk «All-World»: Katerinoslavsky / Dnipropetrovsk period of life by M. V. Brechkevich]. *Pytannya nimeckoji istoriji*, 86-98 [in Ukrainian].
5. Vengher, A.Gh. (2017). Shtrykhy do portreta dniproetrovskiykh «vsesvitnykiv»: samoprezentacija V. M. Jevstafijeva ta B. A. Cerbento [Strokes to the portrait of Dnipropetrovsk «All-World»: self-presentation by V. M. Evstafiev and B. A. Cerbento]. *Pytannya nimeckoji istoriji*, 98-105 [in Ukrainian].
6. Vengher, A.Gh. (2016). Shtrykhy do portreta dniproetrovskiykh «vsesvitnykiv»: Jakiv Rubin «Variacija na temu buty istorykom v Krajini Rad» [Strokes to the portrait of Dnipropetrovsk «All-World»: Jacob Rubin «Variation on the topic of being a historian in the country of the Soviets»]. *Pytannya nimeckoji istoriji*, 27-42 [in Ukrainian].
7. Zavyalov, A.S. (1989). O nauchnoj rabote kafedry vseobshchey istorii Dnepropetrovskogo universiteta [About the scientific work of the Department of World History of Dnepropetrovsk University]. *Novaya i novejšaya istoriya*, 234-235 [in Russian].
8. Ivanenko, V.V. (2016). Dejaki sub'jektyvni shtrykhy do intelektual'nogho portreta profesora A. S. Zav'jalova. (Do 90-richchja vid dnja narodzhennja) [Some subjective touches to the intellectual portrait of Professor A. S. Zavyalov. (To the 90th anniversary of birth)]. *Pytannya nimeckoji istoriji*, 48-58 [in Ukrainian].
9. Kaplun, S. (1931). U rozgornuti nastup na teoretichnomu fronti [In a detailed offensive on the theoretical front]. *Zorya*, 95 (2639) [in Russian].
10. Kovaleva, I. (2008). *Zhizn provedennaya v mogile: ispoved arheologa [Life held in the grave: the confession of an archaeologist]*. Dnipropetrovsk: Art-press [in Russian].
11. Lytvynova, I.Ja. (2014). *Spoghady zapysani A. Vengherom [Memoirs are written by A. Venger]*. Arkhiv A. Venghera. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
12. Materialy i predlozheniya k plenumu gorkoma (KP(b)U) po voprosu o sostoyanii i zadachakh kulturnogo storitelstva na Dnepropetrovshchine [Materials and proposals for the plenum of the city committee (KP (b) U) on the status and tasks of cultural development in the Dnipropetrovsk region]. *Derzhavnyj arkhiv Dnipropetrovskoï oblasti (dali – DADO)*, F. 18, op. 1. Sp. 925 [in Russian].
13. Mycyk, Ju.A. (2014). *Elektronnyj lyst do A. Gh. Venghera [Email to A. G. Venger]*. Kyiv – Dnipropetrovsk, 06.06 [in Ukrainian].
14. Mycyk, Ju.A. (2014). *Elektronnyj lyst do A. Gh. Venghera [Email to A. G. Venger]*. Kyiv – Dnipropetrovsk, 09.06 [in Ukrainian].
15. Novodran, V. A. Lichnoe delo [Personal file]. *Arkhiv DNU im. Olesja Ghonchara*, F. 1, op. 1. Sp. 6338 [in Russian].
16. Orlov, I.B. (2013). Oktyabrskaya revolyutsiya i istoricheskaya nauka (1917 god – nachalo 1930-kh gg.) [October revolution and historical science (1917 – early 1930s)]. *Istoriografiya istorii Rossii: ucheb. posobie*. (pp. 193-220) Moscow [in Russian].
17. Plan roboty ta zvyty pro naukovo-doslidnu dijalnistj kafedry ukrajinoznavstva pry Katerinoslavskomu INO 1922, 1924, 1925 kalendarnykh rokiv ta lystuvannja cym instytutom pro nadannja komandyrovky prof. M. Zlotnikovu v m. Petrohrad dlja roboty v centralnykh arkhivakh [The work plan and reports on the research activities of the Department of Ukrainian Studies under the Ekaterinoslav Institute of Informatics 1922, 1924, 1925 calendar years and correspondence with this institute on the assignment of a professor. M. Zlotnikov in Petrograd for work in the central archives]. *CDAVOU*, F. 166, op. 2. Sp. 1/69 [in Ukrainian].
18. Plokhij, S. M. (2014). *Elektronnyj lyst do A. Gh. Venghera [Email to A. G. Venger]*. Boston – Dnipropetrovsk, 8.12 [in Ukrainian].
19. Protokol zasidanj kafedry «Istoriji Zakhodu» i «Vsesvitu» 1931–1932 rr. [Protocol of the sessions of the Department «History of the West» and «Universe» 1931–1932 biennium.]. *DADO*, F. 18, op. 1. Sp. 976 [in Ukrainian].
20. Protokoly partsobraniya universiteta 1949 g. [Protocols of the Party Meeting of the University of 1949]. *DADO*, F. 666, op. 1. Sp. 2658 [in Russian].
21. Protokoly zasedaniy kafedry vseobshchey istorii 1966–1967 gg. [Protocols of the meetings of the Department of General History of 1966–1967]. *DADO*, F. 2307, op. 1. Sp. 2868 [in Russian].
22. Protokoly zasedaniy kafedry vseobshchey istorii 1970–1971 gg. [Protocols of the meetings of the Department of General History of 1970–1971]. *DADO*, F. 2303, op. 1. Sp. 3392 [in Russian].
23. Protokoly zasedaniy kafedry vseobshchey istorii [Protocols of the meetings of the Department of General History]. *DADO*, F. 2307, op. 1. Sp. 3212 [in Russian].
24. Protokoly zasedaniy partbyuro istoricheskogo fakulteta 1984–1989 gg. [Protocols of the meetings of the Party Bureau of the Historical Faculty of 1984–1989]. *DADO*, F. 666, op. 1. Sp. 2916 [in Russian].
25. Protokoly zasedaniy partbyuro istoricheskogo fakulteta 1983 g. [Protocols of the meetings of the Party Bureau of the Historical Faculty of 1983]. *DADO*, F. 666, op. 1. Sp. 2921 [in Russian].
26. Protokoly zasedaniy sojeta i kafedr istoriko-filologicheskogo fakulteta 1953–1956 gg. [Protocols of the meetings of the Council and the departments of the History and Philology Faculty of 1953–1956]. *DADO*, F. 2307, op. 1. Sp. 749 [in Russian].
27. Protokoly zasedaniya i otcheti o vypolnenii plana nauchno-issledovatel'skoy raboty istoricheskogo i filologicheskogo fakulteta 1952–1954 gg. [Protocols of the meeting and reports on the fulfillment of the plan for the research work of the Historical and Philological Faculty of 1952–1954]. *DADO*, F. 2307, op. 1. Sp. 95 [in Russian].
28. Rubin, Ya.G. Nauchno-ekspozitsionnaya razrabotka tematiki i oformlenie uchebno-metodicheskogo muzeya Vseobshchey istorii (soderzhanie prodelannoy raboty): Nauchnye trudy kafedry vseмирnoy istorii za 1951 g. [Scientific and exposition development of subjects and design of the educational-methodical museum of the Universal History (contents of the done work): Scientific works of the Department of World History for 1951]. *DADO*, F. 2307, op. 1. Sp. 517 [in Russian].

29. Rubin, Ya.G. (1946/1947). Khudozhestvenno-literaturnaya illyustratsiya v lektsiyakh po vseobshchey istorii. Srednie veka [Artistic and literary illustration in lectures on universal history. Middle Ages] (Vol. I–II). Dnipropetrovsk [in Russian].
30. Serbento, B.A. Osobova sprava [Personal file]. *CDAVOU*, F. 166, op. 12. Sp. 6932 [in Ukrainian].
31. Skrypnykova, L.V. (2014). *Elektronnyj lyst do A. Gh. Venghera [Email to A. G. Venger]*. Dnipropetrovsk – Dnipropetrovsk, 09.06 [in Ukrainian].
32. Soyfer Mark Ilich. Lichnoe delo dotsenta, i. o. zav. kaf. russkoy literatury (8.9.1944 – 2.3.1949) [Soifer Mark Ilyich. Personal file of the senior lecturer, acting head of the department of Russian literature (8.9.1944 – 2.3.1949)]. *Arkhiv DNU im. O. Ghonchara*, F. 1, op. 1. Sp. 3346 [in Russian].
33. UMGB Dnepropetrovskaya oblast 1946–1950 gg. [Department of the Ministry of State Security Dnipropetrovsk region 1946–1950]. *Ghaluzevyy derzhavnyj arkhiv SBU*, F. 1, op. 1. Sp. 175 [in Russian].
34. Chuprun, N.O. (2014). *Lui-Antuan Sen-Zhyust [Louis-Antoine Saint-Just]*. Poltava [in Russian].
35. Yurev Maksim Aleksandrovich. Arkhivnosledstvennoe delo [Archival and investigative case]. *DADO*, F. 6478, op. 2. Sp. 3703 [in Russian].

Архірейський Дмитро Володимирович

Доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри
всесвітньої історії
Дніпровський національний університет імені
Олеса Гончара
49010, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 72

Arkhireiskyi Dmytro

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of World History
Oles Honchar Dnipro National University
72, Gagarin Av., Dnipro, 49010, Ukraine

Венгер Альберт Григорович

Кандидат історичних наук, доцент
Дніпровський національний університет імені
Олеса Гончара
49010, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 72

Venher Albert

PhD in History, Associate Professor
Oles Honchar Dnipro National University
72, Gagarin Av., Dnipro, 49010, Ukraine

Email: siverin47@ukr.net

Цитування: Архірейський Д. В. Кафедра всесвітньої історії Дніпровського національного університету імені Олеса Гончара: минуле і сьогодення / Д. В. Архірейський, А. Г. Венгер // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 10. – С. 37-53.

Citation: Arkhireiskyi, D. V. & Venher, A. G. (2018). Kafedra vsesvitnoi istorii Dniprovskoho natsionalnogo universytetu imeni Olesia Honchara: mynule i sohodennia [Department of World History of Oles Honchar Dnipro National University: past and present]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(10), 37-53.

Стаття надійшла / Article arrived: 04.09.2018

Схвалено до друку / Accepted: 07.10.2018